

מוסטפא כבא

בני מוריס וההיסטוריוגרפיה של מלחמת 1948

Benny Morris, *1948: A History of the First Arab-Israeli War*, New Haven: Yale University Press, 2008, xiv + 524 + [16] pp.

בני מוריס כבר תרם רבות לחקר מלחמת 1948. ספרים שכתב על הנושא הפכו עם השנים לאבן יסוד בהתפתחות הנרטיב הציוני והנרטיב הפלסטיני כאחד, כמובן כל צד ונקודת מבטו. בדעותיו הפוליטיות של מוריס, כפי שביטא אותן באמצעי התקשורת לפחות, חלו תנודות ותהפוכות לא מעטות. גישותיהם של כותבים וחוקרים לכתביו ודעת הקהל בשני העמים הושפעו מתהפוכות אלה, והדבר העמיד את מוריס ואת כתיבתו ההיסטורית בעין הסערה של הוויכוח על הנרטיב. מצד אחד בעלי הנרטיב הפלסטיני הרבו לצטט את מחקריו הראשונים על אודות מלחמת 1948 ולהסתמך עליהם, ולא ידעו איך לקבל את נטייתו החדה ימינה שהתחילה להתגלות לפי הבנתם עם פרוץ האינתיפאדה השנייה בשנת 2000. מהצד האחר אחרי שהיה ממחוללי הגל הביקורתי הפוסט-ציוני והעלה בשל כך את חמתם של רבים מההיסטוריונים הישראלים העוסקים בתולדות הסכסוך, נוטה מוריס בשנים האחרונות אל הנרטיב הציוני והוא מקובל משהיה בעבר על מעצבי נרטיב זה.

ספרו החדש על מלחמת 1948, המלחמה הערבית-הישראלית הראשונה, מורכב מעשרה פרקים, הקדמה וסיכום. ראשי הפרקים מסודרים בסדר כרונולוגי על פי שלבי התפתחות המלחמה.

המלחמה פרצה בפועל לאחר שקיבל האו"ם את החלטת החלוקה, בסוף נובמבר 1947, ונמשכה עד החתימה על הסכמי שביתת הנשק עם המדינות הערביות שהיו מעורבות במלחמה (להוציא עיראק), במחצית הראשונה של 1949. כותרות הפרקים, לפחות בשלב שאחרי ה-15 במאי 1948, אחרי כניסת הצבאות הערבים לארץ, משקפות בעיקר את התיקוף המקובל של המלחמה בנרטיב הציוני – לפי שמות המבצעים שביצעו הכוחות הישראליים, מבצע 'יאב', מבצע 'חורב' וכדומה. לעומת זאת החלוקה לשלבים של מלחמת האזרחים שקדמה להקמת המדינה בספרו של מוריס אינה מקובלת על מרבית ההיסטוריונים של הזרם המרכזי בנרטיב ההיסטורי הציוני, ומוריס נותר בעניין זה במחנה ההיסטוריונים הביקורתיים. הספר כולל גם לוחות, מפות ותרשימים של מבצעים צבאיים וכן רשימה עשירה של מקורות ביבליוגרפיים ומפתח שמות ומקומות.

לפרטים קטנים וחשובים שרק המעורבים בדבר יודעים. בביקורתו על ספרם של מאיר פעיל, אברהם זהר ועזריאל רונן על הפלמ"ח¹ הכיר מוריס בחשיבותם של ראיונות אישיים, וסיפר שאחת הסיבות שזנח את תכניתו לכתוב ספר על תולדות הפלמ"ח הייתה אי שיתוף הפעולה מצד ותיקי הפלמ"ח (אשר סיכמו אתו על כתיבת הספר אך חזרו בהם); לדבריו בלא שיתוף הפעולה שלהם הייתה כתיבת הספר מוטלת בספק.

באשר לשימוש במקורות ערביים או במקורות שכתבו ערבים בשפות אחרות, יש בספר זה שיפור ניכר לעומת ספריו הקודמים של מוריס, אך אין בכך די. המחבר סמך על חברים שדאגו לתרגם עבורו קטעים מעיתונים ערביים, אבל הדבר נעשה במקרים מעטים יחסית. שימוש רב יותר במקורות כאלה היה בוודאי שופך אור רב יותר על הצד הערבי מבפנים והיה תורם להסבר עמדותיו.

גם בתעתיק השמות הערביים יש בספר שיפור גדול לעומת הספרים הקודמים של מוריס וספרים לועזיים אחרים העוסקים באותם הנושאים, אך בכל זאת יש אי דיוקים לא מעטים. לדוגמה בתמונות שבין העמודים 272-274 ובתמונה של המפקד המצרי של כיס פאלוג'ה נכתב שמו של מפקד זה Sa'id Taha, אך צריך להיות Sayyid Taha; שמו של המנהיג הצפתי צבחי אלח'דרא נכתב Subhi al-Khidra (עמ' 69), אך צריך להיות Subhi al-Khadra; השם ח'רבת אלכסאיר נכתב Khirbet Kayasir (עמ' 137), וצריך להיות Khirbet al-Kasayir; שמו של יונס נפאע נכתב Yunis Nafa'a (עמ' 144, 166), אך צריך להיות Yunis Naffa; שמו של הכפר עמואס נכתב Imwas (עמ' 220, 222, 230, 294) במקום 'Amwas; ובמקום El-Awaisi (עמ' 490) צריך להיות al-'uwaysi. בדוגמה האחרונה ניכרת גם בעיית השימוש בתווית היידוע al-: שימוש של מוריס בתווית היידוע לא ברור ולא עקבי, לפעמים נכתב al- ולפעמים -el,

אין בספרו החדש של מוריס חידושים מרעישים בכל הנוגע לפרטי המלחמה או נתונים מהפכניים היכולים לשנות תמונה או לנפץ מיתוס. החידוש הבולט הוא במסקנה העולה מן המבוא, שכותרתו 'סימון טענות בידות: הרקע ההיסטורי'. בסקירת רקע זו מוריס נכנס לביצה שכבר שקעו בה כמה מההיסטוריונים הישראלים והפלסטינים כאחד – העלאת טענות בדבר זכויות היסטוריות בלעדיות ובלתי מעוררות על הארץ, ונישול האחר ממרכיבי בסיס קיומו כעם ואפילו מן השם שבחר לו (עמ' 1). זו דוגמה להתרחקותו של מוריס מתווית ה'היסטוריון החדש' – שהוא עצמו אחד מבעלי הזכויות עליה – עד כדי ויתור כמעט מלא עליה. אך הוויתור על תווית ה'היסטוריון החדש' רק כמעט מלא, אולי מדויק יותר לומר שזו נטישה במודע, שכן יש בספר שלפנינו היאחזות מובנת, כנראה ברמת התת-מודע, בכלי עבודה ובמתודה של היסטוריון ביקורתי הקורא תיגר על טענות נפוצות ומגובשות, יהיו אשר יהיו, למרות רצונו המודע העז שלא לעשות זאת, כדי להישאב אל הזרם המרכזי. רצונו של מוריס להישאב אל הזרם והקולקטיב המרכזי ניכר במחויבות האידאולוגית שהוא מפגין בשימוש בכיטויים עבריים וציוניים. כך למשל הוא רואה לנכון להשתמש במונח Eretz Yisrael (עמ' 1) או Aliya (עמ' 2).

מבחינה מתודית מוריס נאמן בספר זה, כמו בספריו הקודמים, לרעיון של 'קידוש המסמך' כמקור עיקרי לכתובה היסטורית; הוא נמנע מהצלבת מידע עם מקורות אחרים, כמו היסטוריה אוראלית וראיונות, למרות התועלת הרבה שיכולה לצמוח מכך בכל הנוגע להסברים של מעשים או

1 מ' פעיל, א' זוהר וע' רונן, פלמ"ח: פלוגות המחץ של ה'הגנה', 1941-1949, תל-אביב תשס"ו; וראו: ב' מוריס, 'פלמ"ח: פלוגות המחץ של ה'הגנה': מסביב למדורה, הארץ: תרבות וספרות, 19 בנובמבר 2008.

מקצועיות. מוריס התאמץ מאוד שלא להיות מושפע מהשיח ההיסטוריוגרפי הער על כתיבתו ועל דעותיו וסביב כתיבהם של חברי קבוצת ה'היסטוריונים החדשים'. מאמציו הניבו תוצאות בכלי העבודה ובמישור המקצועי של כתיבת היסטוריה, אך ניכרים פחות במינוח, במחויבות האידאולוגית וברצון ללכת עם הזרם המרכזי; בתחומים אלה ניכרת נסיגה ברורה ביחס לעבודות קודמות. התוצאות הללו סותרות לכאורה, אך הן בולטות לעיני כל קורא בספר.

ולא ברור למה. במקרים מסוימים נכתב שם אחד בצורות שונות כמו השם של משפחת אֶתֶל הירדנית, שאליה השתייכו עבדאללה ווצפי אֶתֶל – במקרה של וצפי נכתב Tal (עמ' 187), ובמקרה של עבדאללה נכתב Tall (עמ' 168). כמובן אין בדבריי כדי להפחית מערכו ומחשיבותו של הספר, השופך אור מזוויות חדשות על מאורע מרכזי בתולדות הסכסוך הישראלי-הערבי. הספר עמוס פרטים ויורד למעמקי סוגיות שנדונו עד כה בשטחיות ולפעמים בחוסר